

DE ARCHITECT ALS 'FACILITEUR'/ EEN GESPREK MET SMAR OVER HET WERKEN AAN SCHOLEN IN KANSARME BUURTEN VAN BRUSSEL

— JOHAN LAGAE

36 OASE#72

Terug naar school / Back to School

THE ARCHITECT AS 'FACILITATOR'/ A DISCUSSION WITH SMAR ABOUT WORKING ON SCHOOLS IN DISAD- VANTAGED NEIGHBOUR- HOODS IN BRUSSELS

— JOHAN LAGAE

37 OASE#72

Terug naar school / Back to School

In 1999 richtten architect Jan Verheyden en socioloog Geert Leemans het Studie-bureau voor Maatschappelijke Ruimte, kortweg SMaR, op en startten ze een onderzoek naar de problematiek van scholen in kansarme wijken in Brussel. Opererend binnen stringente budgettaire condities en het complexe kluwen van de Brusselse beleidsstructuren, streeft SMaR tot op vandaag naar de revitalisatie van bestaande, maar vaak inefficiënte school-infrastructuren. Het stelt daartoe in breed buurtoverleg strategische masterplannen op, die zowel programmatische als ruimtelijke componenten hebben. Waar mogelijk worden kleine fysieke ingrepen uitgevoerd, doorgaans met bijzonder beperkte financiële middelen, waarvan de realisatie soms kadert in projecten van maatschappelijk werk, opgezet door SCOLAIR.¹ Over deze manier van proactief opereren binnen een nog steeds actuele schoolproblematiek had OASE een gesprek met beide oprichters van SMaR.

Kunnen jullie kort schetsen hoe SMaR is ontstaan en waarom jullie ertoe gekomen zijn scholen als werkterrein te kiezen voor jullie samenwerking?

Geert Leemans: Binnen de Vlaamse overheidsdienst DIGO² had ik als socioloog midden jaren negentig studie verricht naar scholenbouw in Vlaanderen, die vooral uit een behoeftenonderzoek bestond. Behalve het architecturale aspect van de scholenbouw raakte ik daarbij steeds meer geïnteresseerd in de relatie tussen de school en het sociale weefsel van haar omgeving. Internationale voorbeelden omtrent het Brede School-concept uit Zweden, Nederland of de Verenigde Staten, die op dat moment in Vlaanderen nog vrij onbekend waren, werkten daarbij inspirerend.³ Jan Verheyden: Mijn interesse in architectuur gaat niet zozeer over het feit dat architectuur over programma moet gaan, of over vorm, of over functie of over structuur, of over detail of over uitvoeringswijze. In alles wat ik als ontwerper doe, vormt de maatschappelijke rol die architectuur kan spelen een centraal aandachtspunt.⁴ En dan doet het er niet toe of het nu gaat om een tijdelijke ingreep in de context van een publiek evenement bijvoorbeeld, dan wel om meer permanente fysieke ingreep. Voor mij is architectuur dus niet zozeer de kunst van het bouwen, maar wel het 'faciliteren', het aanbieden

¹ SCOLAIR is een door Europa gesubsidieerd non-profitproject in Brussel dat een sterkere interactie beoogt tussen school en buurt. Het project is een samenwerking tussen SMaR, dat de inhoudelijke drager is van het project, Stads² vzw (vereniging zonder winst-oogmerk), die de relatie met het beleid verzorgt, en Schoolinterventieteam vzw, die werkervaringsprojecten in de bouwsector opzet voor laaggeschoolde langdurig werklozen en met name via renovatiewerken inspeelt op dringende infrastructurele noden.

² DIGO staat voor Dienst voor Infrastructuurwerken van het Gesubsidieerd Onderwijs. Sinds 1 april 2006 is DIGO, samen met het Investeringsfonds voor de Autonome Hogescholen (IVAH) opgegaan in AGIO, het Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs, dat instaat voor de uitvoering van het scholenbouwbeleid in Vlaanderen.

De architect als 'faciliteerder' / Een gesprek met SMaR over het werken aan scholen in kansarme buurten van Brussel – Johan Lagae

38 OASE#72

In 1999, an architect, Jan Verheyden, and a sociologist, Geert Leemans, founded the *Studiebureau voor Maatschappelijke Ruimte* ('Office for Societal Space'), or SMaR, and began research into the problems of schools in disadvantaged neighbourhoods in Brussels. Operating within stringent budgetary restrictions and the complex intricacies of the Brussels policy structure, SMaR continues to strive to revitalise existing but often inefficient school infrastructures. To this end it submits strategic master plans, with both programmatic and spatial components, to broad community consultation. Wherever possible, minor physical interventions are carried out, usually with extremely limited financial resources and sometimes in the context of social work projects initiated by SCOLAIR.¹ OASE interviewed the two founders of SMaR about this pro-active way of operating within a context of school problems that are still very current.

Can you briefly outline how SMaR came into being and how you came to choose schools as the field of work for your collaboration?

Geert Leemans: In the mid-1990s, as a sociologist with the Flemish government department DIGO,² I had studied school construction in Flanders – essentially conducting a needs assessment. In addition to the architectural aspects of school construction, I became increasingly interested in the relationship between the school and the social fabric of its community. International examples of the 'under-one-roof' or 'community school' in Sweden, the Netherlands and the USA, which were still more or less unknown in Flanders, formed an inspiration.³ Jan Verheyden: My interest in architecture is not particularly predicated on the fact that architecture should be about the programme, or the form, or the function, or the structure, or the detail or implementation. In everything I do as a designer, the societal role architecture can play takes centre stage.⁴ And it doesn't matter whether this is a temporary intervention, in the context of a public event, for instance, or a more permanent physical intervention. To me architecture is not so much the art of building, but 'facilitating', offering (other kinds of) possibilities. From this perspective I actually share with Geert an

¹ SCOLAIR is a Brussels non-profit project subsidised by the EU aimed at greater interaction between schools and their communities. The project is a collaboration involving SMaR, which carries responsibility for the content of the project, Stads² vzw, which handles policy relations, and Schoolinterventieteam vzw, which sets up work experience projects in the building sector for the semi- and unskilled long-term unemployed, particularly addressing urgent infrastructure needs through renovation projects.

² DIGO stands for *Dienst voor Infrastructuurwerken van het Gesubsidieerd Onderwijs*, the Subsidised Education Infrastructure Works Department. As of 1 April 2006, DIGO, along with the *Investeringsfonds voor de Autonome Hogescholen* (IVAH), the Investment Fund for Autonomous Polytechnics, was absorbed into AGIO, the *Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs*, the Agency for Education Infrastructure, which is charged with implementing school construction policy in Flanders.

The Architect as 'Facilitator' / A Discussion with SMaR about Working on Schools in Disadvantaged Neighbourhoods in Brussels – Johan Lagae

Terug naar school / Back to School

van (andersoortige) mogelijkheden. Vanuit dat perspectief deel ik met Geert eigenlijk een uitgesproken interesse voor de ontwikkeling van programma. Geert Leemans: De oprichting van SMaR resulteerde uit onze toevallige ontmoeting en was voor ons een intuïtieve en pragmatische beslissing die toeliet om subsidies aan te vragen en te werken aan datgene wat we beiden interessant vonden en ook maatschappelijk relevant.

Werd die maatschappelijke relevantie door het beleid ook effectief onderkend?

Geert Leemans: Uit eerste afastende contacten met figuren en organisaties uit de sociale sector in Brussel zoals BRAL⁵ bleek al gauw een sterke interesse voor onze benadering van de scholenproblematiek, vanuit een zowel sociologisch als ontwerpend perspectief. En omdat op dat moment niemand een begin van een oplossing kon aandragen voor de totaal gebrekkige schoolinfrastructuur in vele Brusselse wijken, slaagden we er vrij snel in om lokale, maar later ook Europese subsidies los te krijgen. Daardoor raakten we, *willens nillens*, in een evolutiepro-

39 OASE#72

explicit interest in the development of the programme. Geert Leemans: The founding of SMaR came about as a result of our accidentally running into each other, and for us it was an intuitive and pragmatic decision that enabled us to apply for subsidies and to work on what we felt to be interesting and socially relevant.

Was this social relevance effectively recognised by policy makers as well?

Geert Leemans: Our initial, tentative contacts with figures and organisations from the social sector in Brussels, such as BRAL,⁵ quickly revealed a strong interest in our approach to school problems, from a sociological as well as a design perspective. And as no one at the time could offer even the beginnings of a solution to the totally deficient school infrastructure in many Brussels' neighbourhoods, we were able to secure local subsidies, and later EU subsidies as well, quite rapidly. Along the way we became involved, willingly or not, in a process we no longer fully controlled. Jan Verheyden: Our preliminary research,

ces terecht dat we uiteindelijk zelf niet helemaal meer in de hand zouden blijken te hebben. Jan Verheyden: Ons voorbereidend onderzoek, dat zowel een analyse van de sociale als van de ruimtelijke en fysieke aspecten van de schoolarchitectuur omhelsde, leidde tot de – ogenschijnlijk evidente – constatering dat de meest achtergestelde buurten de slechtste schoolinfrastructuur bezaten. Maar het leerde ons vooral dat de oorzaak van dit fenomeen voor een groot deel terug viel te brengen tot het systeem van de subsidiëring in de scholenbouw. Die subsidiëring gaat immers niet uit van het detecteren van de reële noden inzake schoolinfrastructuur, maar werkt volgens het principe dat de eerste aanvrager ook eerst wordt bediend. In de praktijk blijken scholen die al financieel gezond zijn en goed gestructureerd, de meeste expertise in huis hebben om subsidiedossiers in te dienen, waardoor scholen in kansarme buurten, met doorgaans de meest preciaire infrastructuur, niet prioritair door het beleid worden opgevist. Als je de problematiek van die scholen wil aanpakken, is het dus vooral zaak om ze te begeleiden in het

³ Inspirerende projecten waren de *Communityschool* in Amsterdam en de *De Meander* in Beesel, Nederlands Limburg. Daarnaast kunnen het werk van de Amerikaanse architect Henri Sanoff (North Carolina State University), het *under-one-roof*-project van de OESO midden jaren negentig en de informatie van het National Clearinghouse for Educational Facilities (www.edfacilities.org) worden aangehaald.

⁴ Jan Verheyden, 'Utopisch Brussel. Sociale interacties in stedelijke context', *de Architect*, februari 2003, p.22-25.

⁵ BRAL staat voor Brusselse Raad voor het Leefmilieu.

Terug naar school / Back to School

which encompassed an analysis of the social as well as the spatial and physical aspects of school architecture, led to the – at first sight obvious – conclusion that the most disadvantaged neighbourhoods had the worst school infrastructure. But above all it taught us that the root of this phenomenon was in large part attributable to the subsidy system in school construction. These subsidies are not based on the detection of actual needs in school infrastructure; they operate on a first-come, first-served principle. In practice, schools that are already financially sound and well-structured have the most in-house expertise in submitting subsidy requests, which means that schools in disadvantaged neighbourhoods, where the infrastructure is usually most in need of repair, are not identified as priorities by policy makers. So if you want to tackle the problems of these schools, you have to start by advising them on how to draw up a master plan.

Are these problems specific to Brussels?

Geert Leemans: No, you find the same phenomenon in Flanders as well: the

³ Inspirational projects were the 'Communityschool' in Amsterdam and the 'De Meander' in Beesel, in Dutch Limburg. In addition, references include the work of American architect Henri Sanoff (North Carolina State University), the *under-one-roof* project of the OESO in the mid-1990s and information from the National Clearinghouse for Educational Facilities (www.edfacilities.org).

⁴ Jan Verheyden, 'Utopisch Brussel. Sociale interacties in stedelijke context' (Utopian Brussels: Social Interactions in an Urban Context), *de Architect*, February 2003, 22-25.

⁵ BRAL stands for *Brusselse Raad voor het Leefmilieu*, the Brussels Environmental Association.

opmaken van een masterplan.

Gaat het om een specifiek Brusselse problematiek?

Geert Leemans: Neen, je vindt hetzelfde fenomeen ook in Vlaanderen, waar de beleidsexpertise binnen scholen erg kan verschillen en afhankelijk is van bijvoorbeeld de schaal van de instelling, maar ook van de concentratie van migranten of de structurele armoede van de wijk. In die zin is het fenomeen in grootstedelijke milieus wel meer uitgesproken dan in landelijke gebieden. Maar wat SMaR betreft, is onze werkterrein altijd tot de Brusselse regio beperkt gebleven.

Hadden jullie van bij het begin een duidelijke onderzoeksstrategie en aanpak?

Geert Leemans: Ik zal toegeven dat we zeker in het begin erg ervaringsgericht, ja zelfs bijna impulsief hebben gewerkt. Nu zou ik, vanuit mijn achtergrond als socioloog, toch meer vanuit literatuuronderzoek vertrekken en bepaalde methodologieën volgen die hun diensten bewezen hebben.

Jan Verheyden: Dat vormt wel een punt van continue discussie tussen ons beiden, omdat mijn aanpak nog steeds meer op intuïtie dan op a priori vaststaande kaders of patronen is gebaseerd.

Geert Leemans: We vonden het wel beiden belangrijk om van bij het begin op diverse schaalniveaus te werken. Eerst voerden we surveys uit op macroniveau, waarbij de kwaliteit van schoolinfrastructuur over grotere gebieden in kaart werd gebracht. Op microniveau deden we dan een grondige analyse van de programmatische mogelijkheden van een bestaande schoolinfrastructuur door bijvoorbeeld na te gaan welke activiteiten de beschikbare ruimtes kunnen accommoderen (in functie van oppervlakte, toegankelijkheid, enz.). Vanuit de idee dat een multifunctionele accommodatie van schoolgebouwen pas werkbaar kan zijn als ze ondersteund wordt door een breed lokaal draagvlak, ging ons behoeftenonderzoek op microniveau verder dan alleen maar een bevestiging omtrent de infrastructurele noden. Zo omvatte ze bijvoorbeeld de analyse van demografische data, maar we steunden ook op wat binnen ontwikkelings samenwerking de techniek van 'rapid appraisal'

40 OASE#72

Terug naar school / Back to School

expertise within schools can vary widely and depends, for instance, on the size of the institution, as well as the concentration of migrants, or the structural poverty in the neighbourhood. In this regard the phenomenon is more pronounced in metropolitan areas than in rural areas. But as far as SMaR is concerned, our field of operations has always been limited to the Brussels region.

Did you have a clear research strategy and approach from the start?

Geert Leemans: I have to admit that, certainly in the beginning, we worked very empirically, even impulsively. Now, from my background as a sociologist, I would be more likely to start from research in professional literature and specific methodologies that have proved their usefulness.

Jan Verheyden: This is in fact a constant point of contention between us, because my approach is still more based on intuition than on pre-set frameworks or patterns.

Geert Leemans: From the start we both felt it was important to work on different

levels of scale. First we conducted surveys at the macro level, mapping the quality of school infrastructure across wide areas. At the micro level, we then conducted a detailed analysis of an existing school infrastructure's programmatic possibilities, for example by looking into what sort of activities the available facilities could accommodate (in terms of surface area, accessibility, and so forth). Based on the idea that a multifunctional accommodation of school buildings can only be feasible if it enjoys broad community support, our needs assessment at the micro level went beyond a simple investigation of the infrastructural requirements. It included, for instance, an analysis of demographic data. We also facilitated what in cooperation and development is called the technique of 'rapid appraisal', an approach based on conversations with key figures in the community, such as local policy makers, but also actors from cultural and social associations, or the staff of day-care centres... The strategic plans we proposed were always informed by the interaction between the two research elements, the social and the infrastructure survey.

heet, een benadering die vertrekt van gesprekken met sleutelfiguren uit de wijk, zoals lokale beleidsmakers, maar ook actoren uit culturele en sociale verenigingen bijvoorbeeld, of personeel van kinderkribbes... De strategische planning die we voorstelden, werd altijd gevoed door de wisselwerking tussen beide onderzoeken, de sociale en de infrastructurele survey.

In die zin lijkt jullie aanpak ook uitgesproken participatief. Moeten we hierin een erfenis zien van participatiebeweging van de jaren zeventig?

Jan Verheyden: In de benadering van SMaR is wel een aantal concepten te onderkennen die je tot de jaren zeventig kan terugvoeren. De term 'maatschappelijke ruimte' in de naam SMaR moet je immers niet alleen als een fysieke, maar ook als een mentale ruimte interpreteren, die dan refereert aan de ontmoeting en interactie tussen diverse maatschappelijke actoren. Onze strategie binnen SMaR richtte zich dus niet noodzakelijk naar het architecturale ontwerp – al sloten we dat ook niet a priori uit – maar vooral naar de ontwikkeling van lokale netwerken

41 OASE#72

Terug naar school / Back to School

In that sense your approach also seems explicitly participatory. Should we regard this as a legacy of the participation movement of the 1970s?

Jan Verheyden: SMaR's approach does indeed trace back to the 1970s. The term 'Maatschappelijke Ruimte', 'social space', in the name SMaR, after all, should not simply be understood as physical space but as mental space as well, which refers to the meeting of and interaction among various social actors. Our strategy within SMaR was thus not necessarily focused on the architectural design – although we did not exclude it a priori – but primarily on the development of local networks and cooperative ventures. Yet I hesitate to call this participation, because within SMaR, in spite of our many contacts with various people, we do not allow any direct intervention by the 'user' in the decision-making process, let alone the design. That is the domain in which, as 'outside consultants' and as designers, we want to retain a certain autonomy. The kind of participation that often takes places in school projects, in which the design is

en samenwerkingsverbanden. Maar ik aarzel toch om dit participatie te noemen, omdat we binnen SMaR ondanks de vele contacten met verschillende personen, geen rechtstreekse ingrepen van de 'gebruiker' in het beslissingsproces, laat staan in het ontwerp toelaten. Dat is het veld waar we als 'externe consulten' en als ontwerper toch een autonomie willen behouden. De participatie die met betrekking tot schoolprojecten wel vaker voorkomt, waarbij het ontwerp gevoed wordt door workshops met kinderen, is niet aan ons besteed.

Geert Leemans: De participatiebeweging van de jaren zeventig, met haar pleidooi voor de interactie tussen het sociale leven en de ruimtelijke disciplines, is voor mij toch steeds een belangrijk referentiepunt gebleven, ook al was ze vanuit een hedendaags standpunt misschien wat te rechtlijnig en idealistisch. Zo was het buurtonderzoek dat we deden wel degelijk participatief en de gesprekken vormden ontegensprekelijk een belangrijk complement voor de meer kwantitatieve analyse. Je zou kunnen zeggen dat de participatie bij ons erin bestond dat we niet met de onmiddellijke gebrui-

partly based on workshops with children, is not what we believe in.

Geert Leemans: Yet the participation movement of the 1970s, with its call for interaction between social life and the spatial disciplines, has remained an important reference point for me, even if it was perhaps too straightforward and idealistic from today's standpoint. The community survey we did was in fact participatory, and the conversations were undeniably an important complement to the more quantitative analysis. You might almost say that for us participation consisted not in talking to the direct user, but to his or her representative. Incidentally, I am not completely against participation by children, either, but you have to be particularly careful in how you handle this.

So you actually build micropolitical networks among local policy makers, social and cultural organisations, sports associations... How did you communicate with people who usually are not trained to think about space?

De architect als 'facilitator' / Een gesprek met SMaR over het werken aan scholen in kansarme buurten van Brussel – Johan Lagae

The Architect as 'Facilitator' / A Discussion with SMaR about Working on Schools in Disadvantaged Neighbourhoods in Brussels – Johan Lagae

ker spraken, maar wel met zijn/haar vertegenwoordiger. Ik sta trouwens ook niet compleet afwijzend ten opzichte van kindparticipatie, maar je dient daar bijzonder omzichtig mee om te springen.

Julie bouwden dus eigenlijk micropolitieke netwerken uit tussen lokale beleidsmakers, schooldirecties, sociale en culturele organisaties, sportverenigingen... Hoe verliep de communicatie met mensen die doorgaans niet getraind zijn om over ruimte na te denken?

Jan Verheyden: We vertaalden onze analyses altijd op een erg concrete manier naar mogelijke scenario's, onder meer via grafische schema's die de gebruiksmogelijkheden van ruimtes duidelijk maakten, of lieten zien hoe via ingrepen in de circulatie bepaalde activiteiten op elkaar kunnen worden betrokken. Vaak vergaderden we trouwens op de plek zelf. Hoewel doorgaans iedereen in de 'rationele' analyse kon komen, doken er soms onverwachte 'emotionele' barrières op. Je kan immers op basis van kwantitatieve gegevens gemakkelijk argumenten dat bepaalde schoollokalen zich

ook lenen voor andere functies en voor gebruikers van buitenaf, maar daarmee breek je toch op de een of andere manier binnen in het 'territorium' van diegenen die op dat moment de ruimte al bezetten. In overlegondes dook vaak een neiging tot afscherming van het eigen territorium op, waarbij plots argumenten van veiligheid en vandalisme de discussie beïnvloedden. Maar een concrete, fysieke ingreep, hoe klein ook, blijft wel nog het meest wervend, omdat de impact ervan onmiddellijk door iedereen kan worden gemeten.

Geert Leemans: Dat was ook de reden waarom we hoopten om enkele van onze eerste projecten als hefboom te kunnen gebruiken voor het aantrekken van nieuwe opdrachten.

Kun je daar enkele voorbeelden van geven?

Geert Leemans: Het eerste project dat we ooit met SMaR hebben gerealiseerd – in samenwerking met architect Kathleen Mertens – was voor de school in de Grensstraat in Sint Joost-ten-Node, een wijk met de hoogste bevolkingsdicht-

42 OASE#72

Terug naar school / Back to School

Jan Verheyden: We always translated our analysis in a very concrete way into possible scenarios, using tools like graphic schematics that showed the possible uses of spaces, or showed how interventions in the traffic flow could create connections between certain activities. We often met on the site itself. While usually everyone could follow the 'rational' analysis, sometimes unexpected 'emotional' barriers went up. After all, based on quantitative arguments, you can easily argue that certain school spaces can also serve other functions and outside users, but one way or another this intrudes upon the 'territory' of those who already occupy these spaces. In consultation rounds there is also often a tendency to protect one's own territory, leading to arguments about security and vandalism suddenly dominating the discussion. But a concrete, physical intervention, no matter how small, remains the most persuasive, because everyone can immediately assess its impact.

Geert Leemans: This was also the reason why we hoped to be able to use a few of our first projects as leverage to attract new commissions.

Can you give us a few examples?

Geert Leemans: The first project we ever completed with SMaR – in cooperation with architect Kathleen Mertens – was for the school in the Grensstraat in Sint-Joost-ten-Node, a neighbourhood with the highest population density and the poorest population in Belgium, which also has the highest concentration of offices and the most nationalities. By developing a programmatic and spatial master plan geared to adding special programmes and creating alliances with outside partners (the circus school, youth organisations, etcetera) we were able to use the limited space more efficiently and make the infrastructure serve a broader community.⁶

Jan Verheyden: Perhaps the most illustrative example of our approach is the Sociaal Multicultureel Educatief Centrum ('Social Multicultural Education Centre', or SMEC) on the Sint-Joris site in Brussels, where we proposed using an existing school building to house 15 social and cultural organisations, all of them to be closely integrated into the curriculum. (p.47) Combining adult education,

heid en de armste bevolking van België, maar die tegelijk de hoogste concentratie kantoren kent en het grootste aantal nationaliteiten. Door een programmatisch en ruimtelijk masterplan te ontwikkelen dat was gericht op het toevoegen van bijzondere programma's en het aangaan van allianties met externe partners (o.a. de circusschool, jeugdzorgorganisaties), werd het mogelijk om de beperkte beschikbare ruimte efficiënter te gebruiken en de infrastructuur ook ten goede te laten komen aan een bredere gemeenschap.⁶ Jan Verheyden: Wellicht het meest sprekende voorbeeld van onze aanpak is het Sociaal Multicultureel Educatief Centrum (SMEC) op de Sint-Jorissite in Brussel, waarbij we voorstelden om in een bestaand schoolpand vijftien sociale en culturele organisaties te huisvesten waarmee het onderwijs nauw zou kunnen worden verweven. (p.47) Door volwassenenonderwijs, taallessen voor nieuwkomers, opvanghuis en opleidingen met computerlokalen samen te brengen in één complex, waar dagelijks meer dan 500 bezoekers en werknemers passeren, werd sociale interactie nagestreefd, die ook ruimtelijke implicaties zou hebben: in de organisatie

43 OASE#72

Terug naar school / Back to School

language lessons for newcomers, a relief centre and training programmes with computer classrooms in one complex, through which more than 500 visitors and employees pass every day, was intended to promote social interaction, which would also have spatial implications – in the organisation of the traffic flow or in the arrangement of the schoolyard, which suddenly serves as a more public space at the neighbourhood level.⁷

This approach is effective, as evidenced by the fact that to this day school administrations enthusiastically implement the master plans we developed. Since October 2005, three schools and 15 other organisations have been meeting in Molenbeek to set up specific projects centred on multifunctional school accommodation. On the other hand, an ambitious plan in which future scenarios were proposed for ten schools, with broad community support and for which the implementation dossiers and even the commission phase had been completed, ultimately had the plug pulled by the subsidy-granting authority.

van circulatie of in de aanleg van de koer die plots als een meer publieke ruimte op buurniveau fungeert, enzovoort.⁷

Dat deze aanpak rendeert blijkt uit het feit dat tot op vandaag er schooldirecties zijn die nog steeds enthousiast aan de slag gaan met de door ons ontwikkelde masterplannen. In Molenbeek zitten sinds oktober 2005 drie scholen en vijftien andere organisaties samen rond de tafel om concrete projecten rond multifunctionele schoolaccommodatie op te zetten. Maar daartegenover staat dat een ambitieus opgezet plan waarin voor een tiental scholen toekomstscenario's waren opgesteld die door een breed lokaal draagvlak werden gesteund en waarbij de uitvoeringsdossiers waren afgewerkt en zelfs de aanbestedingsfase was gepasseerd, uiteindelijk toch nog kortgesloten werd door de subsidiërende overheid.

Hoe komt zo iets? Liggt dat aan het 'deficit' van het opdrachtgeverschap?

Jan Verheyden: De oorzaak zit hem niet zozeer in het soms falende opdrachtgeverschap, maar vooral in het complexe beleidsniveau en alle machinaties die

How does something like that happen? Is it due to the 'deficit' of patronage?

Jan Verheyden: The cause is not so much the occasional failure of patronage, but primarily the complex level of policy and all the machinations inherent in the political process. This is something we underestimated, certainly in a city like Brussels, where the implementation of this kind of project requires the approval of multiple competing policy organs. On top of that comes the confrontation with the 'pillar', ideologically and religiously segregated education landscape of Flanders, where historically there has always been opposition between the Catholic school network and the government network. Geert Leemans: In addition, the fact that authorities grant you subsidies does not mean they actually support the initiative. For instance, high-level officials maintained a five-year embargo on the publication of one of our research projects because the results didn't fit certain policy viewpoints. But I also have to admit that we've never really strived for a targeted publication strategy of SMaR projects.

De architect als 'facilitator' / Een gesprek met SMaR over het werken aan scholen in kansarme buurten van Brussel – Johan Lagae

The Architect as 'Facilitator' / A Discussion with SMaR about Working on Schools in Disadvantaged Neighbourhoods in Brussels – Johan Lagae

⁶ Geert Leemans, Jan Verheyden, Kathleen Mertens SMaR-OSS vzw, *Gemeentelijke Nederlandstalige basisschool in St.-Joost-Ten-Node, Handboek Onderhoud, Renovatie en Restauratie* (Mechelen 2002). Zie ook School als Ontwerp opgave.

⁷ Verheyden op. cit. (noot 4).

bij het politieke spel horen. Dat is iets wat we onderschat hebben, zeker in een stad als Brussel, waar de uitvoering van dit soort projecten de goedkeuring vergt van diverse, elkaar beconcurrerende beleidsorganen. Daarbovenop komt nog eens de confrontatie met een verzuild onderwijslandschap in Vlaanderen, waar je historisch altijd al een oppositie hebt gehad tussen een katholiek onderwijsnet en een overheidnet.

Geert Leemans: Bovendien is het zo dat het feit dat de overheden je subsidies geven, nog niet betekent dat ze het initiatief ook daadwerkelijk steunen. Zo werd er van hogerhand gedurende vijf jaar een embargo gelegd op de publicatie van een van onze onderzoeken, omdat de resultaten niet strookten met bepaalde visies binnen het beleid. Maar ik moet ook toegeven dat we nooit echt gezocht hebben naar een gerichte publicatiestrategie van de SMaR-projecten.

Met SMaR lijken jullie vooral in te zetten op het proces dat aan de uitvoering voorafgaat, aan de formulering van de opdracht en het begeleiden van de opdrachtgever in het maken van keuzes voor

de toekomst. In die zin werk jij, Jan, niet zozeer als architect maar, om het op z'n Brussels te zeggen, als 'faciliteur'. Hoe belangrijk is het voor jou om de uiteindelijke uitvoering zelf in de hand te houden?

Jan Verheyden: Het klopt dat een belangrijk deel van de interesse niet zozeer in het bouwproces, maar wel in de ontwikkeling van de strategie zit. Maar in zo'n proces is de attitude van ontwerper toch ook van erg groot belang. Bovendien is de concrete uitvoering natuurlijk ook een belangrijke test voor de werking van het ontwikkelde scenario. Maar je moet daarbij ook bedenken dat de beschikbare budgetten voor uitvoering in de meeste gevallen, bijzonder klein waren. Het grootste uitvoeringsbudget tot nu toe bedroeg 50.000 euro, maar we hebben ook ingrepen gedaan die slechts 1.000 euro of zelfs 200 euro gekost hebben.

Kun je een voorbeeld geven wat je voor dit soort absurd lage bedragen kunt realiseren en welke effecten je daarmee kunt genereren?

Jan Verheyden: De ingreep in de school

Jan Verheyden: The intervention at the 'La Providence' school in Anderlecht consists of creating a link between the school and the park situated next to it, which had been redesigned. The school has one of worst reputations in Brussels, with about half the students systematically skipping school, illegal immigrants being housed at government request and a high level of criminal activity. The appearance of the school on the street side reinforces this image: the building is closed off by fences and gates. By relocating the entrance and exit to the park, we created a transitional area, a 'decompression zone' between the school and the street, making it possible to direct students leaving the school to a zone that is controlled to a certain extent – the situation in the park is monitored by community social workers and supervisors. At the same time, this creates opportunities to connect the school and the park in other ways and to give the school cafeteria a function beyond the school context, as well. This makes it possible to generate not only different functional scenarios, but also a different image for the school. This infrastructure intervention cost less than 2,500 euro.

Can you give an example of what you can produce for such absurdly low amounts, and what effect you can generate with it?

44 OASE#72

Terug naar school / Back to School

De architect als 'faciliteur' / Een gesprek met SMaR over het werken aan scholen in kansarme buurten van Brussel – Johan Lagae

The Architect as 'Facilitator' / A Discussion with SMaR about Working on Schools in Disadvantaged Neighbourhoods in Brussels – Johan Lagae

La Providence in Anderlecht bestaat erin dat we een verbinding tot stand brachten tussen de school en het ernaast gelegen park, dat ondertussen al heraangelegd was. De school geldt als een van de meest problematische in Brussel, waar ongeveer de helft van de leerlingen op structurele basis spijbelt, waar op vraag van de overheid ruimte wordt vrijgemaakt om illegalen te huisvesten en waar de criminaliteitsgraad aanzienlijk is. Het beeld van de school aan de straatkant versterkt dat imago: het gebouw is door hekken afgesloten. Door de toegang en de uitgang te verleggen naar het park ontstaat een overgangsgebied, een 'decompressiezone' tussen school en straat, waar een mogelijkheid bestaat om de schoolverlatende leerlingen in een tot op zekere hoogte gecontroleerde zone op te vangen – de situatie in het park wordt door sociale buurtwerkers en opzichters gemonitord. Tegelijk ontstaan mogelijkheden om het park ook op andere manieren bij de school te betrekken en de schoolcafeteria ook te laten functioneren buiten de schoolcontext. Daardoor genereer je dus niet alleen andere functionele scenario's, maar ook een ander beeld van de

45 OASE#72

In the Voorzienigheidsschool, also in Anderlecht, with a budget of 50,000 euro, we replaced the original playground, a maze of stairs and barriers that was not only very dangerous but left only a small surface to play in, with an undulating concrete surface (p.37). This simple intervention, which was inspired by the existing difference in the levels of the floors in the front and rear sections of the building, not only quadrupled the play surface but also generated, in a very natural way, new forms of play. Geert Leemans: And it's probably a lot better for motor-skills development, as well. Jan Verheyden: Yes, because there is no way to install the usual playground equipment, which forces the children to be more creative and active. Sometimes the whole playground is covered with chalk drawings, perhaps because the undulating surface makes it easier to see them all. After it was completed, it turned out that the children were also calmer in class, because they could expend all their energy during recess. Yet it was through sheer luck that we just managed to complete this project – expensive by our

school. De infrastructurele ingreep heeft daarbij minder dan 2.500 euro gekost.

In de Voorzienigheidsschool, ook in Anderlecht, hebben we met een budget van 50.000 euro de oorspronkelijke speelplaats, een wirwar van trappen en barrières die niet alleen erg gevaarlijk was, maar er ook voor zorgde dat slechts een klein oppervlak als speelruimte overbleef, vervangen door een golvend betonvlak (p.37) Die eenvoudige ingreep, die was ingegeven door het reeds aanwezige verschil in vloerniveau tussen voor- en achterbouw, verviervoudigde niet alleen het speeloppervlak, maar genereerde als vanzelf nieuwe spelvormen.

Geert Leemans: En is wellicht ook gewoon veel beter voor de motorische ontwikkeling.

Jan Verheyden: Ja, want er is geen mogelijkheid om de courante speeltuigen te plaatsen, wat de kinderen verplicht zelf creatiever en actiever te worden. Soms staat de volledige koer vol met krijttekeningen, misschien omdat het golvende oppervlak ervoor zorgt dat je het allemaal beter kunt zien. Na realisatie bleek trouwens dat de kinderen rustiger waren in de klas, omdat ze zich helemaal

standards – before the subsidy-granting authority cut off funding.

Does this mean that SMaR's bottom-up approach is not being picked up by policy makers and is in danger of disappearing?

Geert Leemans: By using SMaR not only to detect problems but also to propose a rational and workable model for solutions, outside all existing structures, we undeniably upset the status quo and certain vested interests. In addition, conducting neighbourhood surveys as outside consultants in specific neighbourhoods also allowed us to bring up a number of issues that transcended the particular problems of the school that were still taboo. This has meant that the research work has sometimes been valuable for outlining more general municipal policy.

I left SMaR after a few years, first to teach and then to go back to working more on a policy level. When I did, I had to conclude that a number of ideas about multifunctional school accommodation have begun to change at the policy level. Of course we at SMaR weren't the only ones working on these issues. Now

Terug naar school / Back to School

hadden kunnen uitleven tijdens de pauze. Maar het is een kwestie van geluk geweest dat we dit naar onze normen dure project nog net hebben kunnen uitvoeren vooraleer de subsidiërende overheid de kraan dichtdraaide.

Betekent dit dat de bottom-up approach van SMaR door het beleid niet wordt opgepakt en dreigt te verdwijnen?

Geert Leemans: Door met SMaR niet alleen een problematiek te detecteren, maar er ook een rationeel en werkbaar model voor oplossing aan te dragen, buiten elke bestaande structuur om, hebben we uiteraard tegen een aantal heilige huisjes geschopt. Bovendien heeft het als externe consultant voeren van buurtonderzoek in specifieke wijken ook een aantal zaken bespreekbaar gemaakt die de concrete problematiek van de school overstegen, maar wel nog in de taboesfeer zaten. Daardoor is het onderzoekswerk in sommige gevallen ook van waarde gebleken voor het uitstippelen van een meer algemeen gemeentebestuur.

Zelf ben ik na enkele jaren al uit SMaR gestapt, eerst om les te geven en daarna

om terug meer op beleidsniveau te gaan werken. Daarbij heb ik moeten vaststellen dat op beleidsniveau ondertussen toch een aantal ideeën omtrent multifunctionale schoolaccommodatie verankerd lijkt te raken. We waren met SMaR natuurlijk ook niet de enigen die met die problematiek bezig waren. Nu de Vlaamse minister van Onderwijs een historisch ongekende financiële inhaaloperatie heeft gepland, probeer ik, in de mate van het mogelijke, binnen AGION mee de krijtlijnen uit te zetten van het toekomstig scholenbouwbeleid in Vlaanderen.

Jan Verheyden: Daartegenover staat dat eind 2006 de opdracht van SCOLAIR afloopt en wat daarna komt voorlopig onduidelijk blijft. Tal van projecten zijn door geldgebrek trouwens ook nooit gerealiseerd. Het is waar dat de Vlaamse overheid gepland heeft om veel geld, beangstigend veel zelfs, te investeren in scholenbouw, maar of ons dat optimistisch moet stemmen, is nog zeer de vraag.

46 OASE#72

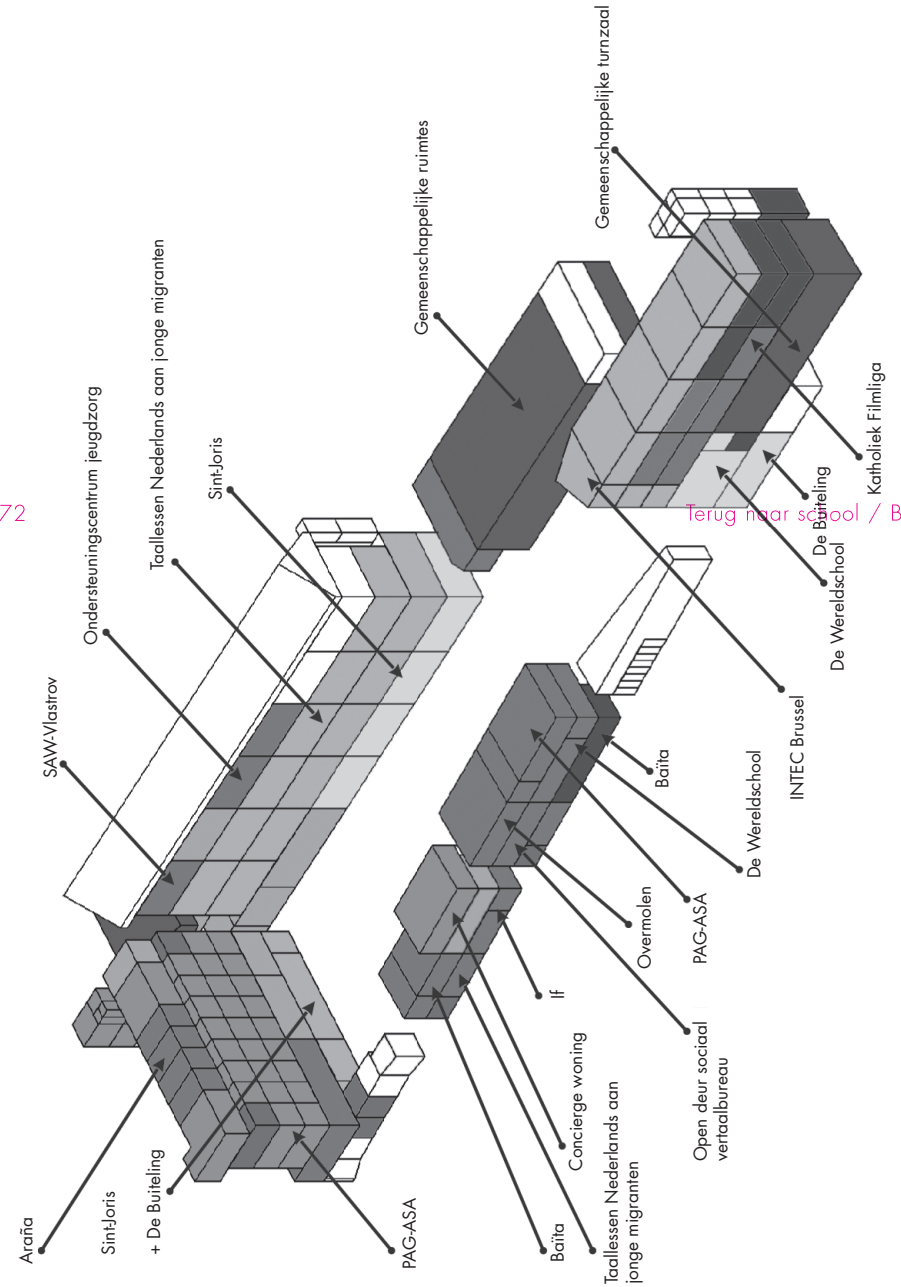
that the Flemish Minister of Education has planned an unprecedented financial catch-up operation, I am trying, within the realm of possibility, at AGION, to help define the broad outlines of future school construction policy in Flanders.

Jan Verheyden: On the other hand, SCOLAIR's commission comes to an end at the end of 2006, and it's still unclear what will follow. Many projects, incidentally, were never realised, due to a lack of funds. It is true that the Flemish government has planned to invest a lot of money in school construction, a frightening amount of money, in fact, but whether that is cause for optimism remains very much to be seen.

Translation: Pierre Bouvier

Terug naar school / Back to School

The Architect as 'Facilitator' / A Discussion with SMaR about Working on Schools in Disadvantaged Neighbourhoods in Brussels – Johan Lagae

47 OASE#72

Terug naar school / Back to School

The architect as 'facilitator' / Een gesprek met SMaR over het werken aan scholen in kansarme buurten van Brussel – Johan Lagae